

2. Мамбетакунов Э., Исаева, Р.У. Мугалимдердин окуучулардын физикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу компетенттүүлүктөрү: Окуу куралы. – Бишкек: КУУнун “Университет” басмаканасы, 2015, 218-б.

3. Исаева Р.У. Физика мугалимдеринин окуучулардын физикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу компетенттүүлүктөрү // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2023, №2, с. 90-98.

4. Мааткеримов Н.О., Исаева Р.У. Азыркы табият таануу концепцияларын окутууда студенттердин экология көйгөйлөрүнүн компетенцияларын өнүктүрүү // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2023, №1, с. 230-235.

5. Имангазиева Н. Орто мектепте окуучулардын “Молекулалык физика” бөлүмү боюнча түшүнүктөрүн калыптандыруу: Квалификациялык иш., 14.05.2022.

6. Азамат кызы Зарина. Орто мектепте “Молекулалык физик” бөлүмүн окутуунун методикасы (8-класс): Квалификациялык иш., 23.05.2024.

УДК 372.881. 111.1

DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-159-162

Исеналиева Н.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Исеналиева Н.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
Isenalieva N.A.
KNU named after J. Balasagyn

**ЧЕТ ТИЛИН ИНСАНГА БАГЫТТАП ОКУТУУ:
КӨЙГӨЙЛӨРҮ ЖАНА ЧЕЧҮҮНҮН ЖОЛДОРУ
ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ:
ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ
PERSONAL-CENTERED FOREIGN LANGUAGE TEACHING:
PROBLEMS AND SOLUTIONS**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада чет тилдерди окутууда инсанга багытталган мамиле каралып, анын борборунда мугалимдин инсандыгы эмес, окуучунун жеке сапаттары, инсандык өзгөчөлүктөрү каралган. Чет тилин окутууда окуучулардын жеке-психологиялык өзгөчөлүгүн, алардын курагын, кабыл алуусунун өзгөчөлүгүн эске алып окуу процессин уюштуруу көрсөтүлгөн. Окуу процесси натыйжалуу болушу үчүн окуучулар коллективинде жагымдуу моралдык-психологиялык климаттын мааниси жана ролу ачылып берилди. Мындан сырткары инсанга багыттап окутуунун тарыхы, бул окутуу технологиясынын колдонуу өзгөчөлүктөрү каралып билим берүү системасындагы болуп жаткан реформаларга шайкеш келери тастыкталды.

Аннотация: В данной статье рассматривается личностно-ориентированный подход к обучению иностранным языкам, в центре которого находится не сам преподаватель, а личность ученика. При обучении иностранному языку следует учитывать индивидуально-психологические особенности учащихся, их возраст и особенности восприятия. Выявлено влияние морально-психологического климата на эффективность усвоения иностранного языка. Кроме того, рассмотрена история личностно-ориентированного обучения, особенности использования данной технологии обучения и подтверждена ее совместимость с проводимыми реформами в системе образования.

Abstract: This article discusses a person-centered approach to teaching foreign languages, the center of which is not the personality of the teacher, but the personal qualities and characteristics of the student. When teaching a foreign language, it is shown to organize the learning process taking into account the personal and psychological characteristics of students, their age and the characteristics of their perception. In order for the learning process to be effective, the importance and role of a favorable moral and psychological climate in the student body has been identified. In addition, the history of student-centered learning, the features of using this teaching technology are reviewed, and its compatibility with ongoing reforms in the education system is confirmed.

Негизги сөздөр: чет тили; окутуу; калыптандыруу; өнүктүрүү; инсанга багыттап окутуу; жеке-психологиялык өзгөчөлүк; мугалим; окуучу.

Ключевые слова: иностранный язык; обучение; формирование; развитие; личностно-ориентированное обучение; индивидуально-личностные особенности; учитель; ученик.

Keywords: foreign language; learning; formation; development; student-centered learning; individual personality characteristics; teacher; student.

Азыркы мезгилде билим берүү тутумунда болуп жаткан реформалар, болочоктогу адисти ар тараптуу, өзүнүн ишин так билген, бир же бир нече чет тилдеринде сүйлөгөн жана өзгөрүлүп турган чөйрөгө бат көнүп кеткен адисти даярдоо милдетин коюуда. Ушул реформанын алкагында билим берүүнү модернизациялоо документтеринде заманбап маалыматтык коомдо билим берүүнүн үч артыкчылыктуу багыты так көрсөтүлгөн: *билим берүүнү маалыматташтыруу, чет тилдерди окутуу жана социалдык-экономикалык билимди өздөштүрүү*.

Бүгүнкү дүйнө көптөгөн өлкөлөрдүн маданиятынын “батышташуусуна” жана Америка цивилизациясынын кеңейишин баштан кечирүүдө. Башка нерселердин катарында, англис тилинин глобалдык жайылышына алып келди. Демек, англис тилин билүү - бул жөн гана каалоо эмес, шашылыш муктаждык жана адистин кесипкөйлүгүнүн ажырагыс бөлүгү. Англис тилин билүүнүн белгилүү бир деңгээли азыр адистин жалпы маданий деңгээлин гана көрсөтпөстөн, кесиптик муктаждык катары өкүм сүрүп келет.

Буга байланыштуу чет тилин окутуунун кыйла натыйжалуу ыкмаларын жана методдорун тандоо өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. XX кылымдын аягында гуманисттик мамиленин алкагында келип чыккан инсанга багытталган окутуу алгач окуучулардын чыгармачылык, интеллектуалдык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө жана алардын өз жөндөмдөрүнө болгон ишенимин арттырууга психологиялык жактан ыңгайлуу атмосфера түзүүгө багытталганын эске салып өтөлүк [4, 11-б.]

Инсанга багытталган мамилеге кайрылуу мектепте чет тилин окутуунун декларациялануучу максаттары менен реалдуу практикалык натыйжалардын ортосундагы карама-каршылыктарды чечүү менен шартталган [2].

Ошентип, окутуунун максаты реалдуу кырдаалдарда сүйлөө байланышты жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берген коммуникативдик көндүмдөрдү өнүктүрүү алдыга коюлган, ал эми ишке ашыруу шарттары жана каражаттары максатка шайкеш келбейт, башкача айтканда, жасалма. Практиканы талдоо көрсөткөндөй, мектеп окуучулары чет тилде баарлашууга болгон табигый муктаждыкка негизделген мотивацияга ээ эмес. Мындан тышкары, реалдуу жашоодо чет тилде сүйлөө тажрыйбасын колдонуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу чет тилин үйрөтүүдө олуттуу натыйжаларга жетише албайт.

Бүгүнкү күндө көптөгөн англис тили мугалимдери инсанга багытталган мамилени мектепте англис тилин окутууда система түзүүчү звено катары карашат, ал атайын жана жалпы билим берүү циклинин предметтерин окутуу процессинде, ошондой эле окуу жана класстан тышкаркы тарбия иштеринин жүрүшүндө түзүлөт. Бул иштин өзгөчө ролу улам, бул окуу предметинин өзгөчөлүктөрү менен чет тилине берилет. Ошентип, англис тилин окутууда инсандык мамиле, бир жагынан, жогорку кесиптик билим берүү тутумунун билим берүү мекемесинин ишинин түпкү максаты, экинчи жагынан, мекеменин ишинин сапатынын көрсөткүчү болуп саналат.

Чет тилин окутуу процесси мүмкүн болушунча натыйжалуу болушу үчүн бир катар суроолорго жооп берүү керек. Алардын негизгиси төмөнкүлөр: негизги илим менен “англис тили” окуу дисциплинасынын байланышы кандай болушу керек? Бул катыш көрсөткүчтөрдүн бүтүндөй комплексинен талданышы керек: мектепте эмне окутулат? (Бул окуу предметинин мазмуну кандай?) «Англис тили» окуу предмети сүйлөгөндөр сүйлөгөн тилге шайкеш келеби? Окутуунун объектиси ким? Окуу процесси максаттуу жана атайын уюштурулганбы же тилди өздөштүрүү табигый жол менен болобу?

Кайда окутулат? Атайын уюштурулган сабактардын системасындабы же табигый тил чөйрөсүндөбү? Кантип окутулат? (Атайын формаларды жана ыкмаларды колдонуу мененби же стихиялуу тилдик баарлашуу процессиндеби?) Окуу процессинин узактыгы канча? Бул туруктуубу же дискреттүүбү? Ким окутат? (Окутуучу, аудио же видео жазуу же тилдик чөйрө). Кандай материал менен окутулат? (маал-маалы менен гана көрсөтүлүүчү котормодобу же көрүнөө же угуу аркылуу дайыма «бар» болгон аныктык түрүндөбү?) [1].

Инсанга багытталган сабакты пландаштырууда мугалим төмөнкү көрсөтмөлөрдү сакташы керек: жумушка оң эмоционалдык мамиле түзүү; окуучуга материалдын тибин, түрүн жана формасын (оозеки, графикалык, шарттуу-символикалык) өзү тандап алууга мүмкүндүк берген билимге таянуу; сабактын аягында окуучулар менен “биз үйрөнгөн” (эмнени өздөштүргөнүбүз) гана эмес, жаккан/жакпаган жана эмне үчүн талкуулоо керектелет; дагы бир жолу эмне кылууну каалайт элем,

жана эмне кылуу керек; үйгө тапшырма бергенде үй тапшырмасынын темасын жана көлөмүн гана эмес, ошондой эле үй тапшырмасынын натыйжалуу аткаруунун жол-жобосун [5].

Бирок, окуу процессине ыңгайлуу шарт түзүүдө окуучулардын бирдей эмес мүмкүнчүлүктөрү жана жөндөмдүүлүктөрү, алардын келечекке карата ар кандай пландары жана ар кандай кесиптик умтулуулары эске алынышы керек. Окутуунун ар кандай деңгээлдерине жол берилет: жалпы билим берүү жана татаалыраак-профилдик, тандалган кесипке багытталган жана ЖОЖдо окууну улантуу. Ошентип, инсанга багытталган мамиле окуунун көбүрөөк аткарылышы үчүн жакшы өбөлгөлөрдү түзөт.

Окутуунун чет тилдүү мазмунун тандоодо заманбап окуучулардын кызыкчылыктарын жана тынчсыздандырган көйгөйлөрүн эске алуу керек (башталгыч, негизги, жогорку мектепте – курактык топторду эске алуу менен). Бул баарынан мурда анык тексттик материалды тандоодо, талкуулана турган темаларды аныктоодо, актуалдуу аудиовизуалдык материалдарды тартууда, анын ичинде интернеттин жардамына кайрылуу дегенди түшүндүрөт [2].

Чет тилдерди окутууда инсанга багытталган мамиле окутуу технологияларын тандоого таасир этет. Барган сайын окуу процессинин жүрүшүндө окуу сүйлөө иш-чараларды азайып, Мисалы, бардык окуучулар бир эле текстти окуп, бири-бирине айтып беришет.

Ар бир окуучуга мүмкүн болгон функцияларды аткарууга мүмкүндүк берген ар кандай тексттерде топтук иш көбүрөөк колдонулат. Мисалы, окуп жаткан окууда (толук түшүнүү менен) бир окуучу текстти акырын окуйт, экинчиси бейтааныш сөздөрдү бөлүп көрсөтөт, үчүнчүсү алардын маанисин сөздүктөн издейт, төртүнчүсү түшүнүү үчүн кыйынчылык жараткан сүйлөмдү которот ж.б. мындай иш окуучулардын чыныгы баарлашууга даярдайт – башка тексттерди окуган башка топтор менен маалымат алмашуу, башкалардан уккан жана окуган нерселер жөнүндө баалоо сунушталат.

Мындай иш-чараларды туура уюштуруу сүйлөө демилгесин өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, окуу жана коммуникативдик көндүмдөрдү өркүндөтөт. Чет тилин үйрөнүүдө долбоордук методика чоң практикалык багытка ээ, ал сүйлөө ишмердигинин ишмердүүлүктүн башка түрлөрүнө чыгышын камсыз кылат, билим берүүнүн инсанга багытталган парадигмасына таянат, анын вариативдүүлүгүн, окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүн жана керектөөлөрүн эсепке алууну, алардын билим берүү кызматтарын тандоо мүмкүнчүлүгүн бекемдейт [3].

Чет тилин окутууда инсанга багытталган мамиле баланын өзүн-өзү таануу, өзүн-өзү өнүктүрүү жана өзүн-өзү ишке ашыруу процесстерин, анын кайталангыс индивидуалдуулугун калыптандырууну камсыз кылууга жана колдоого мүмкүндүк берет. Окутууда инсанга багытталган мамилени натыйжалуу ишке ашыруу үчүн төмөнкү дидактикалык көрсөтмөлөрдү сактоо сунушталат:

- окуу материалынын тапшырмаларын аткарууда окуучунун тандоосу болгондой кылып уюштуруу;
- билим берүү ишине түрткү берүүнү камсыз кылууга, билимге ээ болуунун жүрүшүндө өз алдынча билим алуу, өзүн-өзү өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүн камсыздоо;
- окуучунун тажрыйбасын берилген билимдин илимий мазмуну менен дайыма шайкеш келтирүү;
- топтолгон билимди кеңейтүүгө, предметтик мазмунду структуралаштырууга, интеграциялоого, жалпылоого, ошондой эле ар бир окуучунун жеке тажрыйбасын өзгөртүүгө багыттоо;
- окуу иш-аракеттерин аткаруу ыкмалары жөнүндө билимди киргизүүдө жеке өнүгүүдөгү алардын функцияларын эске алуу менен окуу ишинин жалпы логикалык жана конкреттүү ыкмаларын бөлүп көрсөтүү;
- натыйжаларын гана эмес, ошондой эле, негизинен, окутуу процессин, б.а. окутуучу материалды өздөштүрүү менен ишке ашырып жаткан трансформацияларды контролдоону жана баалоону камсыз кылуу [5].

Мугалим менен окуучунун ортосундагы мамиле эң жогорку деңгээлде болгондо гана сабак натыйжалуу деп эсептелет. Инсанга багытталган окутуу мугалимге максаттарына жетүүгө жардам берет. Ошентип, инсанга багытталган окутуунун негизги жоболору - окуучунун предметтик тажрыйбасынын маанилүүлүгү, анын окуу ишинин жеке стили, билим берүү процессинин диалогдук түзүлүшү, аны өнүктүрүүнүн жеке картасын жүргүзүү зарылдыгы жөнүндө – чет тил сабагында ишке ашырылышы керек [6].

Азыркы учурда чет тилин окутууда прагматикалык багытка басым жасалып, жеке инсанга багытталган мамилеге зыян келтирүүдө. Негизги илим менен “англис тили” предметинин катышын талдоодо суроо туулат: окуу шарттарында эмнеге артыкчылык берилиши керек: баарлашуунун оозеки, жазуу түрүндөгү формалары же экөө тең бирдейби?

Чет тилдерди окутуу методикасында бул суроого так жооп жок. Биздин оюбузча, ага жооп берүү - төмөнкү көйгөйдү чечүү жолдорун аныктоо дегенди билдирет: студенттердин кимиси, кайда жана качан анын сүйлөгөндөр менен баарлашууда үйрөнүлгөн тилди реалдуу колдонушат. Ошондой болсо да, биздин өлкөдөгү кырдаалды талдоо көрсөткөндөй, мындай мүмкүнчүлүктөр бар жана баарынан мурда төмөнкү чөйрөлөрдө: жеке байланыштар; өз өлкөсүндө жана чет өлкөлөрдө сапаттуу билим алуу мүмкүнчүлүгү; дүйнөлүк тажрыйбага жана билимге жетүү, техникалык прогресс, соода, өндүрүштү өнүктүрүү, эл аралык байланыш жана кооперация. Мунун баары чет тилин окутууга жеке багыттагы мамилени натыйжалуу калыптандырууну өнүктүрүүнү болжолдойт.

Колдонулган адабияттар

1. Заипова Т.Ф., Азыгалиева Б.К. Особенности оценивания знаний по иностранному языку // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2022, № 4(104), с. 37-46.
2. Идрисов А.Е. Личностно-ориентированный подход в развитии личности ребенка в процессе обучения в школе. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/213801/> (дата обращения: 25.01.2014).
3. Личностно-ориентированный подход в преподавании. – Режим доступа: http://www.psychologos.ru/articles/view/lichnostnoorientirovannyu_podhod_v_prepodavanii (дата обращения: 19.01.2014).
4. Мардасова Н.А. Личностно-ориентированный подход. – Режим доступа: <http://mardasov-nadezhda.narod.ru/index/0-12> (дата обращения: 20.01.2014).
5. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology : учеб. пособие для вузов. 2-е изд. – Москва: Дрофа, 2007, 257 с.
6. Сыдыкбаева Б.Ш. Англис жана кыргыз тилдериндеги багыныңкы сүйлөмдөрдүн түзүлүш өзгөчөлүктөрү // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы, 2019, № 4(100), 85-90-бб.
7. Lesson plans // British Council BBC. Teaching English [Electronic resource]. Mode of access: <http://teachingenglish.org.uk/try/lesson-plans> (дата обращения: 26.01.2014).

УДК 808.55/811:376.37

DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-163-168

Искендерова Ж.И.

Б. Бейшеналиева атындагы КММИУ

Искендерова Ж.И.

КГУКИ имени Б. Бейшеналиевой

Iskenderova Zh.I.

KSUCA named after B. Beishenaliyeva

СӨЗ МАДАНИЯТЫН ЖАНА САХНА КЕБИН АНЫКТООНУН КРИТЕРИЙЛЕРИ:

ДИКЦИЯ, ДИКЦИЯЛЫК ТРЕНИНГ

КУЛЬТУРА РЕЧИ И КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СЦЕНИЧЕСКОЙ РЕЧИ:

ДИКЦИЯ, ТРЕНИНГ ДИКЦИИ

SPEECH CULTURE AND CRITERIA FOR THE DEFINITION OF STAGE SPEECH:

DICTION, DICTION TRAINING

Кыскача мүнөздөмө: Макалада сөз маданияты жана сахна кебине коюлуучу талаптар каралган. Театр тарыхында сахна кебине коюлуучу талаптар мезгил-мезгили менен ар түрдүүчө көтөрүлүп келген. Ал маселелер сөзгө, сөз таасирдүүлүгүнүн чыгармачылык процессине, сөздүн технологиясына, дикцияга, үнгө, сөз айтууга, аны көркөмдүк менен берүүгө жана жеткирүүгө ж.б. нормаларга байланыштуу. Искусствонун ар кандай башка түрлөрү сыяктуу эле сахна кебинде иштөөнүн, сөзгө арбалуунун өзүнүн техникалык ыктары бар. Актёр үчүн чыгармачылыктын башталышы сахналык кептин жөнөкөй негизин, анын мыйзамдарын жана категорияларын өздөштүрүүдөн башталат. Кеп сүйлөө чеберчилигин жана техникасын калыптандырууда ар кандай ыктар жана машыгуулар пайдаланылат. Дем алууну отургузуу, аны туура кармоо, ар бир тамганы так айтуу, сүйлөөрдө тил, жаак, эриндерди иштетүү, үндү ар кандай диапазондо чыгаруу тууралуу айтылат. Биз сахналык кепке тийиштүү мыйзамдарды иликтейбиз.